

Начала и Предела

Снимка: Малинка Велинова
Оформление: Малинка Велинова

ЛИТЕРАТУРНИЯТ СТАРТ НА ИЗДАТЕЛСТВО

„ХРИСТО Г. ДАНОВ“ ПРЕЗ 60-ТЕ ГОД. НА ХХ ВЕК

Йоанна Гудалова

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“ (България)

THE START OF FICTION PROSE PUBLISHING AT HRISTO G. DANOV PUBLISHING HOUSE IN THE 1960s

Yoanna Gudalova

Paisii Hilendarski University of Plovdiv (Bulgaria)

Researcher ID (Web of Science): KHU-1569-2024; ORCID ID: 0009-0002-7505-2465

E-mail: ygudalova@uni-plovdiv.bg

Abstract: The present paper reviews the literary start of Hristo G. Danov publishing house. The study offers an overview of the books first published by the publisher. An emphasis is placed on the first work of fiction that they printed in the 1960s – the novel *Lenko*. The paper argues that the goal of the publishing house was to promote Marxist-Leninist ideology and create a new readership. The reflections presented in the paper stem from the understanding that publishing history begets literary history, and literary history looks back at the history of a publishing house.

Keywords: Hristo G. Danov publishing house, publishing history, the novel *Lenko*, socialist literature, literary history

Резюме: Настоящата статия разглежда литературния старт на издателство „Христо Г. Данов“. Тя предлага преглед на книгите, публикувани от издателството през първата година от създаването му, и акцентира върху първото отпечатано художествено произведение „Ленко“ на Георги Караславов. В настоящия текст се изтъква идеята, че чрез публикуването на тази творба се прокарва основната цел на „Христо Г. Данов“ – да пропагандира марксистко-ленинската идеология и да създаде нов тип читателска аудитория. Разсъжденията, представени в статията, произтичат от разбирането, че историята на издателството ражда литературна история, а литературната история се оглежда в историята на едно ново социалистическо издателство.

Ключови думи: издателство „Христо Г. Данов“, издателска история, романът „Ленко“, социалистическа литература, история на литературата

Реймънд Чандлър „Големият сън“, Греъм Грийн „Падналият идол“, Жорж Сименон „Жълтото куче“ или просто Рей Бредбъри, Ивлин Уо, Анри Троая. Вероятно точно тези заглавия и тези авторски имена ще изброят днешните читатели, чели активно и през 70-те, и 80-те години, ако им поставим въпроса: „С кои книги помните пловдивското издателство „Хр. Г. Данов“?. За пристрастените почитатели на българската литература пък имената ще са Николай Хайтов, Андрей Гуляшки, Блага Димитрова, Емилиян Станев. Но дори и да успеем да реконструираме изцяло читателската аудитория или да съберем списъчност на запомненото четене, няма да открием нито следа от онова, което бележи началото на толкова обичаното, алтернативно различното социздателство „Христо Г. Данов“. И обратно – нищо от следите на началото не подсказва, дори не предполага появата на издателски план, който да включва авторски имена като Рей Бредбъри и Любен Дилов. Началото обаче задава друг, вътрешен и по-сгъстен разказ за онези процеси, които литературната история на НРБ свързва с цялостното идеологическо прекрояване на литературното поле.

Тенденцията към кардинална промяна на процесите на книгоиздаване и разпространение, започнали през 40-те г., продължават и през 50-те г., когато окончателно се взема решение за създаване на единен орган за контрол по модела на съветската система – Главлит. Това вече осигурява на държавата цялостно проследяване и успешен контрол върху издаваната и разпространявана литература, върху работата на библиотеките и музеите, върху възпитаването на една нова читателска аудитория. Прави впечатление, че първият директор на Главлит, Димо Казасов, обосновава нуждата от създаването на този орган с нещо съвсем различно – с функционалния недостиг на унаследените институции, както и с необходимостта от налагането на нови, значимо по-високи и по-модерни стандарти за издателската продукция:

Наистина съществуваха значителни издателства, като това „Христо Г. Данов“ и „Хемус“, но техният мащаб далеч не говори за голяма склонност и предприемчивост на капитала към специалната област на издателската дейност. (...) Като изключим Държавната печатница, ръководена и изградена все пак с ограничен поглед и с незначителен мащаб в книгопечатането, българската буржоазия не остави нито едно крупно и образцово обзаведено книгопечатно и графическо предприятие. (Kazasov 1951: 3)

Директорът на Главлит акцентира и върху това, че преди 1944 г. действат множество издателства, които обаче не печатат необходимата за народа литература и не съгласуват работата си с дейността на печатниците и книжарниците, което води до хаос в цялата система на книгоиздаването. Справянето с „хаоса“ на наследения литературен живот е основната причина, която според Казасов принуждава държавата да предприеме действия по затварянето на старите издателства. Сред заличените „носители на хаос“ е и буржоазното издателство „Хр. Г. Данов“, започнало своето съществуване (1862 г.) преди това на новата българска държавност, оцеляло след няколко преврата и няколко политически чистки на българската интелигенция.

Заличаването на ключови за страната издателства е само първата стъпка, следващата е свързана с ролята на въведените задължителни политредактори, които поемат цялата отговорност по контрола и постановяването на ред. За обема на тяхната дейност можем косвено да съдим по думите на Кутю Панчев, който в статията си „За политическото редактиране на книгите“, публикувана в сп. „Полиграфия“, категорично заявява, че „аполитическа книга не съществува“ (Panchev 1951: 1). Политредакторите следователно са професионалният „тотален читател“, който не си позволява никакъв избор – жанров, стил или дори възрастов. Политредакторите продължават да действат и след закриването на Главлит през 1956 г. Те стават част и от структурата на онези нови издателства, които държавата с размах на новата „модерност“ открива през 1960 г.

Със заповед на Министерството на просветата и културата от 17.12.1959 г. от 1 януари на следващата година в НРБ се учредяват две издателства със седалища в Пловдив и във Варна. Тези две издателства са под ръководството на „Полиграфиздат“, а дейността им в заповедта е определена като обществено-политическа, научна и художествена.

Новото издателство в Пловдив наследява името на известния възрожденец Христо Г. Данов. Чрез избора на това име държавата акцентира върху фигурата на възрожденския книгоиздател, станала символ на просветното дело. Това държавно издателство ще е достоен продължител на възрожденската концепция за всенародно просвещение, настояват издателите, но всъщност сигурно е имало и друга, далеч по-прагматична цел – познатото издателско име е гарант за успех сред читателската аудитория.

За директор на новото пловдивско издателство е избран Петко Величков. Той играе важна роля в ръководенето на издателството заедно с назначения редакционен екип, който изцяло можем да реконструираме от запазените документи на издателството в Държавен архив – Пловдив: Мария Топалова (отговаряща за постъпващите научни трудове), К. Папазян (стилов редактор), инж. Матей Шиваров (редактор на техническа

ЛИТЕРАТУРНИЯТ СТАРТ НА ИЗДАТЕЛСТВО „ХРИСТО Г. ДАНОВ“...

литература), Петър Митев (редактор на обществено-политическа и художествена литература), А. Калоянова (редактор на медицинска литература), както и главният редактор Иван Пейчинов, началник на плановия отдел Иван Икономов и началник управление Димитър Райков.

Новината за откриване на ново издателството в Пловдив е отразена в броеве на периодични издания като „Отечествен глас“, „Отечествен фронт“, „Комсомолска искра“, „Работническо дело“, съхранени в архива на издателството. Прегледаните архивни документи подчертават факта, че Пловдив се превръща в културна институция, като заслуга за това има Комунистическата партия, която мисли за духовното развитие на своя народ, достигнал „кипеж“ в културния си живот (ДА, ф. 1262, оп. 1, ае. 33, л. 5).

Архивите обръщат внимание на първата книга, която предстои да бъде издадена от пловдивското издателство – „Дифтерия“ от Б. Тосков, както и на други книги, включени в тематичния план за 1960 г.:

През настоящата година ще бъдат издадени 22 заглавия, като някои от тях са: „Ленко“ – Георги Караславов, повестта „В живота навлязоха романтици“ от Михаил Златогоров (младите строители на комунистическото общество), романът „Абитуриенти“ от Александър Копиленко (единадесетокластниците, които определят своя път в обществото), „Производство на амоняк и азотни торове“ от Г. Георгиев, „Технология на захарното производство“ от П.М. Силин, „Почвзнание“ – учебник за студентите от Висшия селскостопански институт. (ДА, ф. 1262, оп. 1, ае. 33, л. 8)

Въпреки че в приведения цитат голяма част от първите изброени заглавия са на художествени текстове, които ще бъдат издадени през първата година от откриването на издателството, в действителност малка част от текстовете, които излизат, са художествени. По-голямата част от книгите, които са напечатани през 1960 г., са насочени към нуждите на висшето образование в града. Потвърждение за това твърдение откриваме в архива на издателството, в който е запазен доклад за дейността на „Христо Г. Данов“ през 1960 г.:

Нуждата от издателство се чувствуваше от години остро от цялата наша културна общественост, от изключително нарасналите нужди на десетките културни институции и преди всичко на трите висши учебни заведения. С оглед на това се определи и профилът на издателството – универсален по характер с 5 редакции: медицинска, селско-стопанска, техническа, политическа и художествена. По този начин то ще трябва да задоволява

нуждите на ВУЗа от учебници, на научните работници от издаване на научна, научно-изследователска и научно-популярна литература по медицина и селско стопанство и някои отрасли на хранителната промишленост. (DA, f. 1262, op. 1, ae. 77, l. 13)

Държавното издателство в Пловдив започва своята дейност преди всичко като издателство, което да подпомогне печатането на учебни помагала в града. „Христо Г. Данов“ получава своя първи план за работа за 1960 година от „Полиграфиздат“. В него са налични 21 заглавия – 4 заглавия за учебници от ВУЗовете в града, 4 заглавия, обвързани с политика, 6 заглавия със селскостопанска тематика, 6 заглавия, свързани с медицината, и само 1 заглавие за художествена литература. 15 от заглавията издателството получава от „Полиграфиздат“, а останалите 6 то само трябва да осигури.¹

Заглавието, което е представител на художествената литература, заложен в тематичния план на издателството „Христо Г. Данов“, е повестта „Ленко“ на Георги Караславов. Според споменатия по-горе доклад една от задачите на новооткритото издателство е системното и задълбочено усвояване на марксистко-ленинската идеология и предаването ѝ на читателите. Повестта на Караславов се оказва подходяща за постигането на тези цели. Тя е насочена към младите читатели и се стреми да изгради и възпита у тях чувство за любов към партизанството и ненавист към фашизма. В своята статия „Детето и юношата в творчеството на Г. Караславов“ Кръстьо Генов определя тази повест като една от най-значимите в цялото българско творчество за деца и юноши (Genov 1976: 120–132).

Повестта „Ленко“ е плод на положените усилия от страна на Партията за създаване на пролетарска литература за деца и юноши, а издателството се оказва един от инструментите, чрез които да се разпространява новата политическа идеология и да се прилага върху най-малките читатели. Идеята за необходимостта от промяна на творбите за деца се промъква още през 40-те години на XX век. Тогава се появяват преводни съветски статии, както и някои статии на български език, които коментират детската литература.² Повечето от тях поставят акцент върху придържането към действителността и усвояването на марксистко-ленински ценности от страна на детето. Такава например е статията на Георги Цанев „Литература за деца“, в която пише:

1 Информацията е открита в писмо на директора на издателството до отдел „Пропаганда и агитация“ при ГБ на БКП.

2 В „Детето и юношата в творчеството на Г. Караславов“ Кръстьо Генов (Genov 1976) дава ценни примери за първите статии, зовящи към промяна на литературата за деца.

Всъщност, най-съществената задача на детската литература е да въздейства върху нравствената природа на детето – разбира се, в добрия смисъл. Това въздействие се постига най-добре чрез художествения пример. Някои търсят тия примери в действителността, други в областта на фантазията. Тук идваме до един твърде важен въпрос – въпроса за фантастичното в детската литература. (...) Фантастичното събитие трябва да бъде въплъщение на една човешка мечта, на един стремеж, на една добродетел или порок. (Tsanev 1939: 5).

Оказва се, че в коментиранията литература може да присъства фантастичното, но то по някакъв начин трябва да пресъздава реалния живот на човека. Проблем за Георги Цанев не е присъствието на фантастичното в тази литература, а това, че то е лишено от всичко друго, само не и от измислицата, както твърди той самият. Фантастичното трябва да присъства наред с претворяването на действителността чрез лудориите, пакостите и неочаквания край на литературната творба, които да бъдат увлекателни за децата.

Повестта на Караславов се вписва в идеята за литературата, обвързана с реалния живот. Тя проследява партизанското движение и потапянето на младия човек в него. В центъра на Караславовата творба стои юношата Ленко, който израства духовно, включвайки се в партизанството. Животът на героя е представен по начин, който предопределя развитието му по-нататък и поемането му по пътя към борбата срещу фашизма. Ленко е дете, произхождащо от бедно семейство, а това, че брат му е в затвора поради комунистическа дейност, е една от първите предпоставки за това Ленко да желае да стане част от движението. Детството на героя е изпълнено със срещи, внушаващи класовото разделение между членовете на обществото. И въпреки условното разделение на героите на бедни и богати, на лоши и добри, тези от обикновената работническа класа, приемани за добри, не са идеализирани, както отбелязва и Кръстьо Генов (Genov 1976: 263). Внушението на цялата творба се постига чрез развитието, което главният герой претърпява в психологически план. Попадайки сред партизани, Ленко сякаш възмъжава. Срещата на героя с ръководителя на партизанската група е разгледана като същински акт на инициация. От малко дете Ленко се превръща в мъж, готов да държи пушка в ръцете си и да се бори срещу неправдата. Колибата, в която играе героят, също се превръща в нещо различно. Тя започва да изпълнява ролята на наблюдателница, от която Ленко следи за опасностите, които дебнат партизаните, а той самият се превръща в своеобразен разузнавач. Както отбелязва Морис Фадел, разузнавачеството поставя героя в изключителни обстоятелства, които вадят на преден план моралните му качества,

всеотдайността и социалистическия му патриотизъм (Fadel 2021: 137). Героят на повестта е нов тип герой, който изгражда у себе си високите комунистически идеали, чрез които трябва да служи за пример на останалите подрастващи.

Опиянението на Ленко от приобщаването към един друг свят е проследено чрез вълнението, което изпитва героят:

На Ленко се струваше, че това е най-силният момент от живота му. Никога той не беше се вълнувал така дълбоко и никога сърцето му не беше било така силно, така възторжено и радостно. „Партизанска клетва!“ – думаше си Ленко. – Ето какво било то!..“ – Нему се струваше, че днес и слънцето грее по-ярко, и зеленината блести по-тържествено, и планината е по-близка, по-своя, като същинска майка-закрилница! (Karaslavov 1973: 209–210).

Като част от партизанското общество Ленко се чувства сигурен, вдъхновен и животът започва да му се струва по-хубав. Това чувство преследва героя и в съня му, като в същото време у него се ражда надеждата за по-светло бъдеще. И тук се промъква образът на въображаемото, което, както налага социалистическият реализъм, кореспондира с действителността.

Финалът на повестта също се превръща в ярък пример за фантазното, което е изпълнение на мечтата по нова, по-добра действителност. В края на Караславовата творба наблюдаваме две деца – Ленко и Искра, които мечтаят за нов по-справедлив свят и са устремени към неговото изграждане. Името на момичето Искра говори красноречиво за запалената от партизанските борби искра, а името Ленко изгражда аналогия у читателя с фигурата на Ленин:

Двамата ситнят, унесени в своите детски мисли, в своите чудни мечти, в своите големи и красиви копнежи...(…) И те замълчаха, без да пушат ръцете си, щастливи и радостни, загледани в светлата красива далечина. (Karaslavov 1973: 253–254)

Тази финална сцена, в която са представени двамата младежи, перифразира известната скулптура на Вера Мухина „Работник и колхозница“. От една страна, повестта на Георги Караславов запазва детското и приключенското, като в същото време се стреми да покаже високите комунистически идеали, включвайки героя си в мита за партизанството. Оказва се, че целите са постигнати. В архива на издателството в Пловдив е запазено писмо от Атанас Найденов – ученик от село Найденово, в което той изразява

ЛИТЕРАТУРНИЯТ СТАРТ НА ИЗДАТЕЛСТВО „ХРИСТО Г. ДАНОВ“...

възхищението си от прочетенето. На 31 август 1960 г. директорът Петко Величков отговаря на писмото с думите:

Драги Атанасчо,

Радвам се много, че си харесал „Ленко“, обикнал си народните борци и партизани, още повече си намразил фашистите. Дай си книжката да я прочетат и ония твои другарчета, които не са могли да си я купят.

Интересуваш се какво е станало с някои от добрите и лоши герои от книгата. Престъпниците положително са били наказани от народа и Народния съд, а какво и къде учат сега Искра и Ленко не знаем. Вероятно това знае автора на „Ленко“, другаря Георги Караславов. Може да се обърнеш с писмо към него за точен отговор. Неговият адрес е: Георги Караславов, Съюз на българските писатели – София. Той е много зает, но може да ти отговори. И аз ще помоля за това.

Желая ти здраве и отличен успех в учението през новата учебна година. Старай се да бъдеш честен, смел и умен като Ленко, да бъдеш достоен пионер, да помагаш и на другарчетата си да бъдат такива.

Много поздравя и на твоите родители.

Ние в издателството ще се стремим пък да ви издаваме и други хубави книжки като Ленко.

И накрая – позволи да те целуна по бузичката. (ДА, f. 1262, оп. 1, ае. 45, л. 122)

Повестта на Георги Караславов се оказва изключително успешна. През 1960 г. издателството „Христо Г. Данов“ я преиздава в тираж от 11 080 броя, а през 1973 г. отново същото издателство подготвя и трето издание на повестта. Няколко години по-късно, през 1979 г., излиза и филм в две серии с едноименно заглавие. Режисьор е Васил Мирчев, а сценарият е на Слав Христов Караславов. Ленко се превръща във всепознат образ в НРБ, а повестта в любима за много деца и юноши.

Както обещава в писмото си директорът Петко Величков, издателството „Христо Г. Данов“ се стреми да предложи на младата читателска аудитория и други подобни книги. През 1960 г. излизат още две книги с художествена литература, които са част от онези шест заглавия, които издателството самò трябва да включи в плана си за работа. Това са творбите „В живота навлязоха романтици“ от Михаил Златогоров и „Абитуриенти“ от Александър Копиленко. Двете произведения отново включват герои младежи, чрез които до юношите да достигне политическата идеология, разпространявана до този момент и от повестта „Ленко“. Изборът на точно тези две

заглавия от страна на издателството е очакван. Без да се замисли, „Христо Г. Данов“ приема предложението на Евгения Славова и Иван Тънгъров да преведат от руски език произведението „Абитуриенти“, а след това взема решение да отпечата и „В живота навлязоха романтици“. В „Христо Г. Данов“ постъпва предложение за издаване и на други творби за деца и юноши, но издателството отказва, като твърди, че то не е специализирано и не може да издава литература за деца (DA, f. 1262, op. 1, ae. 45, l. 278).

Освен ръкописите на произведения, насочени към младежката читателска аудитория, в новооткритото пловдивско издателство постъпват и други предложения за художествена литература. Всички те обаче са отхвърлени. Най-честите причини за това са малките възможности на новото издателство, неспециализираният му профил или това, че ръкописът се нуждае от допълнителна преработка. Така например „Христо Г. Данов“ отказва да публикува сборника на Константин Гълъбов с хумористични разкази под претекст, че издателството не публикува хумористична литература (DA, f. 1262, op. 1, ae. 45, l. 270).

В края на 1960 г. издателството „Христо Г. Данов“ завършва своя план за работа с три налични художествени заглавия. Опирайки се на документи, запазени в Държавен архив – Пловдив, можем да твърдим, че директорът Петко Величков е горд от постигнатото през изминалата година от издателството (DA, f. 1262, op. 1, ae. 77, l. 13). Той отбелязва, че „Христо Г. Данов“ не отстъпва по нищо на големите софийски издателства и дори е издало повече от предвидените заглавия. През 1960 г. пловдивското издателство разпространява общо 29 заглавия, или с 8 заглавия повече от предвидените в плана за работа. В продукцията на издателството преобладава селскостопанската, техническата и медицинската литература, предназначена за вузовете в града (общо 19 заглавия) (Mosengov 1980: 133–134).

Чрез своя подбор на заглавия и чрез решенията, които взема новооткритото през 1960 г. издателство „Христо Г. Данов“, ясно личи политическата му обвързаност с държавата. То обаче несъмнено изгражда своеобразен разказ, история на създаваната през тази година литература в страната. Историята на издателството ражда литературна история, а литературната история се оглежда в историята на едно ново социалистическо издателство.

Библиография

- Fadel 2021*: Fadel, M.. Detektivi, razuznavachi, studena voyna. Sofiya: Nov balgarski universitet, 2021.
[Фадел 2021: Фадел, М. Детективи, разузнавачи, студена война. София: Нов български университет, 2021.]
- Genov 1976*: Genov, Kr.. Deteto i yunoshata v tvorchestvoto na G. Karaslavov. In: Georgi Karaslavov – izsledvaniya, posveteni na 70-godishninata mu. Sofiya: BAN, 1976, 245–263. [*Генов 1976*: Генов, Кр. Детето и юношата в творчеството на Г. Караславов. – В: Георги Караславов – изследвания, посветени на 70-годишнината му. София: БАН, 1976, 245–263.]
- Karaslavov 1973*: Karaslavov G. Lenko. Plovdiv: Hristo G. Danov, 1973. [*Караславов 1973*: Караславов, Г. Ленко. Пловдив: Христо Г. Данов, 1973.]
- Kzasov 1951*: Kazasov, D. Zashto se sazdade glavната direktsiya na izdatelstvata, poligraficheskata promishlenost i targoviyata s pechatni proizvedeniya? – Poligrafiya, 1951/1, 3. [*Казасов 1951*: Казасов, Д. Защо се създаде главната дирекция на издателствата, полиграфическата промишленост и търговията с печатни произведения? – Полиграфия, 1951/1, 3.]
- Mosengov 1980*: Mosengov, At. Letopis na izdatelstvo „Hristo G. Danov“. Plovdiv: Hristo. G. Danov, 1980. [*Мосенгов 1980*: Мосенгов, Ат. Летопис на издателство „Христо Г. Данов“. Пловдив: Христо. Г. Данов, 1980.]
- Panchev 1951*: Panchev, K. Za politicheskoto redaktirane na knigite. – Poligrafiya, 1951/5, 7–8. [*Панчев 1951*: Панчев, К. За политическото редактиране на книгите. – Полиграфия, 1951/5, 7–8.]
- Tsanev 1939*: Tsanev, G. Literatura za detsa. – Izkustvo i kritika, 1939/1, 5. [*Цанев 1939*: Цанев, Г. Литература за деца. – Изкуство и критика, 1939/1, 5.]
-

Цитирани материали от Държавен архив – Пловдив:

- f. 1262, оп. 1, ае. 33, л. 5. [ф. 1262, оп. 1, ае. 33, л. 5]
- f. 1262, оп. 1, ае. 33, л. 8. [ф. 1262, оп. 1, ае. 33, л. 8]
- f. 1262, оп. 1, ае. 45, л. 122. [ф. 1262, оп. 1 ае. 45, л. 122]
- f. 1262, оп. 1, ае. 45, л. 270. [ф. 1262, оп. 1 ае. 45, л. 270]
- f. 1262, оп. 1, ае. 45, л. 278. [ф. 1262, оп. 1 ае. 45, л. 278]
- f. 1262, оп. 1, ае. 77, л. 13. [ф. 1262, оп. 1, ае. 77, л. 13]